

O SER HUMANO: ORIXE, EVOLUCIÓN E CONFIGURACIÓN

A pregunta pola orixe, natureza e sentido da vida humana ocupa un lugar central na Filosofía.

1. A ORIXE DA ESPECIE HUMANA

O problema da orixe da especie humana hai que analízalo hoxe dende unha perspectiva científica neutral, máis alá de mistificacións relixiosas.

1.1. A teoría da evolución das especies

A teoría da evolución das especies foi formulada no século XIX, primeiro por Lamarck e finalmente por Darwin, superando o *Fixismo* anterior.

Darwin descubriu o mecanismo fundamental da evolución: a *selección natural*, que o medio exerce sobre a diversidade intraespecífica, favorecendo a supervivencia dos máis aptos e eliminando aos menos dotados. Pero Darwin descoñecía os mecanismos que producen a diversidade xenética.

As lagoas da explicación darwinista foron finalmente cubertas polo desenvolvemento da Xenética e outras ciencias biolóxicas.

A teoría científica actual é a *Teoría sintética da evolución*, que perfecciona e completa a teoría de Darwin coas achegas científicas posteriores.

1.2. A filoxénese é a xénese ou historia evolutiva dunha especie (phylum).

Reconstrúe os cambios evolutivos producidos dentro dunha liñaxe ao longo do tempo e a súa diversificación e ramificación en especies colaterais.

Contraponse á *ontoxénese*, que é á evolución dun individuo dunha especie dende o seu inicial estado embrionario até a súa plenitude e madureza.

O mecanismo do proceso filoxenético dende a actual *teoría sintética*:

1. A produción de *variabilidade xenética* dentro dunha. Acontece no proceso sexual de transmisión da herdanza, que dá lugar a infinidade de combinacións. As causas desta variabilidade son aleatorias:

- a) *mutacións xenéticas* aleatorias,
- b) *fluxo e recombinación de xenes* de poboacións diferentes por migracións,
- c) *deriva xenética* ou variación ao chou e ao longo do tempo da proporción de xenes no conxunto dunha poboación.

2. A *selección natural*, que actúa sobre a variabilidade xenética.

3. O *illamento reprodutivo* de poboacións é unha condición necesaria para a diversificación de especies (especiación).

1.3. A antropoxénese é a filoxénese da especie humana, que conduce á aparición da especie humana. Inclúe dous procesos complementarios:

1.3.1. O proceso de hominización ou de evolución biolóxica.

Supuxo unha serie de transformacións e cambios anatómicos e fisiolóxicos na liñaxe ou orde dos primates hominoideos ou antropomorfos, separando as familias dos simios e as dos homínidos até xerar o xénero *homo*.

Os principais trazos anatómicos e fisiolóxicos, froito desa historia evolutiva son:

- O *bipedismo* e outros cambios anatómicos relacionados.
- A *liberación da man* e a oposición do dedo polgar.
- *Encefalización e desenvolvemento das áreas asociativas do cerebro*.
- A *neotenia* (*xuvenilización da especie*) e *inmadurez biolóxica ao nacer*.

1.3.2. O proceso de humanización é o proceso condutal e cultural.

As transformacións biolóxicas foron a base, ou condición de posibilidade, de transformacións psicolóxicas e de comportamento, que cambiaron o estilo de vida da especie e que son considerados característicos da humanidade.

Os trazos característicos máis destacados deste proceso de humanización son:

- A aparición da técnica, coa fabricación e uso de ferramentas.
- O desenvolvemento da capacidade simbólica de pensamento e linguaxe.
- A intensificación da vida social e a cooperación
- O desenvolvemento da cultura, coa innovación e creación de novas pautas de conduta, e a súa acumulación e transmisión social.

1.3.3. Xenealoxía do *homo sapiens sapiens*: etapas

A especie humana actual, *homo sapiens sapiens*, procede da orde dos *primates*, uns mamíferos aparecidos hai uns 65 millóns de anos, cos que compartimos algunhas características importantes.

Dentro dos primates, a superfamilia dos hominoideos deu lugar a dúas grandes familias: a dos *pónxidos* ou grandes simios (xibón, orangután, gorila e chimpacé) e a dos *homínidos*, da que xurdiron as diferentes especies *homo* desaparecidas (fósiles) así como a especie humana actual.

- As primeiras especies de homínidos foron os *Australopithecus*, datados entre 5 e 1 millón de anos. Cunha capacidade cranial duns 500cc.
- O *homo habilis*, é o primeiro representante do xénero *homo*. Aparecido hai 2,5 millóns de anos. Cunha industria lítica rudimentaria, e 750cc.
- O *homo ergaster*, de hai 1,8 millóns de anos, tería unha capacidade cranial de 900cc., e unha industria lítica máis perfeccionada (*bifaces*). Desta liña procedería o *homo erectus*, unha especie tamén extinguida, cunha capacidade cranial de 1200cc.
- O *homo antecessor* é considerado o antecesor directo máis antigo da nosa especie (uns 800.000 anos). Os seus restos fósiles foron os últimos atopados (en Atapuerca). Desta liña procederían as dúas especies de *homo sapiens*.
- O *homo sapiens*. É o chamado home de Neanderthal. Apareceu hai uns 100.000 anos e extinguiuse hai 35.000 anos, coexistindo co home actual. Calcúlase que a súa capacidade cranial era duns 1500 cc. As causas da súa desaparición son un misterio apaixonante.
- O *Homo sapiens sapiens*. O home de Cromagnon, é o home actual. Xurdiu coincidindo cos último neanderthais, hai 40.000 anos.

2. A Tensión entre natureza e cultura no ser humano

O ser humano é por natureza cultural. A cultura aséntase nunha necesidade ou existencia da súa propia natureza biolóxica.

2.1. Da natureza á cultura

A *natureza* dun individuo é a dotación conxénita, innata, coa que nace. O xenoma ou conxunto dos xenes dunha especie é a súa *natureza*.

A información xenética dirixe dun xeito programado a configuración anatómica, as funcións fisiolóxicas e as *condutas instintivas* dos membros da especie.

As *condutas instintivas*, características dunha especie, son pautas fixas de acción programadas xeneticamente para a supervivencia da especie, comúns a todos os seus membros, e pouco modificables pola experiencia.

O desenvolvemento *cerebro* nas especies superiores da escala evolutiva creou un novo sistema de procesamento e almacenamento de información, máis rápido e flexible que o ADN, que permite aprender das propias experiencias e almacenar estas aprendizaxes.

Cando as informacións almacenadas no cerebro dun individuo se transmiten socialmente, entón aparece a *cultura*. *Cultura* é toda información transmitida por aprendizaxe social entre membros dunha especie.

2.2. A dimensión cultural do ser humano

Na especie humana, as informacións e saberes culturais impregnan toda a súa vida, até a satisfacción das necesidades básicas aparece envolta en aprendizaxes culturais.

A enorme importancia dos saberes culturais para a especie humana ten a súa base na propia natureza biolóxica, froito da súa historia evolutiva:

- a) O desenvolvemento do cerebro e das súas áreas asociativas...
- b) A neotenia (xjuvenilización da especie) e a inmadurez biolóxica do nacemento dotou de plasticidade e capacidade de aprendizaxe á especie humana, reducindo ou bloqueando as condutas instintivas ríxidas, e substituíndoas por pautas culturais máis flexibles e versátiles.

2.3. A diversidade cultural

Non existe unha única cultura humana. A diversidade cultural responde ás diversas formas que os grupos humanos tiveron de resolver os seus problemas e de desenvolver as súas capacidades e posibilidades.

A multiplicidade de culturas presenta con certa frecuencia problemas de relación intercultural e determina diferentes tipos de actitudes.

- a) O *etnocentrismo*. É a actitude consistente en considerar a propia cultura como a única adecuada e, polo tanto, superior a todas as demais, desprezando consecuentemente as outras culturas como inferiores, “bárbaras” ou salvaxes.
- a) O *relativismo cultural*. Sostén que todas as culturas son igualmente válidas, funcionais, dignas e aceptables. Non hai culturas superiores nin inferiores. Cada cultura hai que entendela dende dentro da súa historia.

Entre ambas posicións extremas, parece necesaria unha actitude de respecto do pluralismo cultural, pero baseado no diálogo intercultural, que tome como referente o respecto dos dereitos humanos máis elementais da persoas.

3. TEORÍAS SOBRE A NATUREZA HUMANA

3.1. O relativismo cultural dos Sofistas

Os Sofistas, considerados a *Ilustración grega* no s. V a. C., estableceron unha distinción fundamental entre *physis* (o natural) e *nomos* (o establecido por lei ou convención humana), separando o que é característico dos humanos (*nomos*) fronte ao que é común e natural a todos os demais seres (*physis*). Tal distinción levounos á afirmar o relativismo cultural: o *nomos*, as leis e costumes producidas polos humanos, son convencionais; valorando a cultura de xeitos moi diferentes.

3.2. O Universalismo fronte ao relativismo cultural:

Sócrates, Platón e Aristóteles, fronte ao relativismo dos Sofistas, destacarán a *racionalidade* como esencia ou natureza humana específica, característica distintiva, común e universal aos seres humanos fronte aos demais animais e por encima da diversidade cultural.

Pero con dúas interpretacións claramente diferentes:

3.2.1. O dualismo: Platón e a tradición cristiá posterior.

O ser humano está composto de dúas substancias radicalmente heteroxéneas (híbrido): un corpo de natureza animal e unha alma racional de natureza divina (sobrenatural).

3.2.2. O naturalismo: Aristóteles

Aristóteles, pensador naturalista, interesado pola Bioloxía, tamén considera que a característica esencial que define aos humanos é o *logos*, a capacidade de xulgar e de falar (pensamento e linguaxe): a racionalidade.

Pero, esta capacidade non é totalmente allea ou sobreposta á súa natureza biolóxica, senón que forma parte dela e a configura: a alma racional humana é a *forma* específica da vida dos humanos.

3.3. A dimensión histórica do ser humano: Marx, Dilthey, Ortega, Sartre

O Romanticismo alemán (s. XIX) destaca a diversidade cultural dos pobos, máis alá da racionalidade común e universal da especie humana. Cada pobo ten a súa propia identidade cultural (*Volkgeist*, na expresión acuñada polo prerromántico Herder). De aí o interese pola Historia.

- a) **Marx**, co Materialismo histórico, destaca que o ser humano é resultado das relacións sociais de produción que se desenvolven historicamente.
- b) **Dilthey**, e o Historicismo, separa radicalmente as Ciencias da Natureza das Ciencias do Espírito (Ciencias humanas); pois mentres que a natureza se rexe por leis deterministas, necesarias e universais, o ser humano constrúe a súa propia historia, só comprensible interpretando os seus proxectos.
- c) **Ortega e Gasset**, no s. XX, recrea esta concepción de Dilthey afirmando que “o ser humano non ten natureza senón historia”, resaltando o carácter de quefacer proxectivo da vida humana e reducindo a natureza a un mero conxunto de posibilidades que se ofrecen para este quefacer.
- d) **Sartre**, dentro do Existencialismo, no s. XX, irá aínda máis lonxe coa súa afirmación de que os humanos estamos “condenados a ser libres”, a ter que decidir e inventar a propia vida, pois carecemos dunha esencia ou natureza biolóxica dada que determine dun xeito definitivo a vida humana.

3.4. A cultura como opresión: Freud, Nietzsche

No s. XIX, autores como Freud e Nietzsche adoptan unha posición crítica ante a cultura por considerar que constitúe unha opresión da vida natural e libre.

3.5. A continuidade zoolóxica da especie humana

No s. XX, algunhas correntes ligadas ao desenvolvemento das ciencias biolóxicas, insistiron no entronque e continuidade zoolóxica da especie humana coas demais especies animais, por encima das diferenzas específicas.

a) O Condutismo: a plasticidade como característica

Os mecanismos e leis do condicionamento que rexen a aprendizaxe son as mesmas nas diferentes especies. As diferenzas entre as especies reside no grao de plasticidade, que lles dá diferente capacidade de aprendizaxe.

b) A Sociobioloxía: as bases xenéticas da conduta humana

A Etoloxía humana, que estuda as condutas características da especie humana comparándoas coas doutras especies, e sobre todo, a Sociobioloxía, descubren pautas de comportamento moral típicas da especie humana que parecen ter raíces xenéticas e, polo tanto, serían explicables pola evolución biolóxica.